

INVAZÍVNE MESTSKÉ ZÁSAHY PRÍSPEVOK K PROBLEMATIKE MESTSKÉHO PRIESTORU

René Dlesk

Spoločnosť v dnešnom globalizovanom svete, vystavená prílivu bezprecedentného objemu a rýchlosti nových poznatkov, informácií i výziev, sa ocitla v štádiu špecifickej hyperkomplexnosti. Architektúra a architekti, ako pôvodne esenciálny formotvorný „nástroj“ urbanizovaného prostredia, sa tak nachádzajú v situácii, keď vplyv na jeho aktívnu premenu strácajú. Výstižne charakterizuje situáciu nasledujúce vyjadrenie Jeana Nouvela:

„Toto storočie (dvadsiate – pozn. autora), bolo súčasne ničivou i tvorivou premenou, storočím, kedy sa urbánny fenomén stal absolútnou kolosálnym a nestálym. Je to obdobie, kedy architektúra vstupuje do svojho štádia dospelosti. Keď bola architektúra mladou, rozvíjala sa za relatívne jednoduchých a komfortných podmienok, pôvabom porovnateľným s rozmazaným dieťaťom. Ale krok za krokom sa začala ocitáť v čoraz komplexnejších situáciách. Povedal by som, že do 19. storočia, bolo prakticky všetko vhodné k obsiahnutiu architektúry; kontext bol stále priaznivý. Tomu všetkému je už koniec.“⁴¹

Hlavné pole pôsobnosti súčasnej architektúry sa priam kľúčovite vyhába teritóriám, ktoré spadajú do sféry vplyvu iných profesií, hoci i takých, ktoré sú integrálnou súčasťou urbanizovaného prostredia, teda prostredia, ktoré by malo byť pre architektov to najprírodzenejšie, prostredie svojho uplatnenia. Pochopiteľne, to súvisí i s ohromnou zotrvačnosťou profesie

architektúry, ktorá nedokáže, alebo radšej dobrovoľne nechce, reagovať na bezprecedentnú úroveň komplexnosti a rýchlosti, v ktorej sa naše mestá a spoločnosť ocitli.

VPLYV ARCHITEKTÚRY NA FORMOVANIE DNEŠNÉHO MESTA

Architektúra, ako ju dnes poznáme, teda veľmi zjednodušene „umenie tvorby budov“, nedokáže žiadnym priamym spôsobom ovplyvniť dnešný „urbánny rozvoj, ktorý je výsledkom kombinácie ekonomických, spoločenských, kultúrnych a politických síl“.² Relevantnosť tohto názoru postupne získava na platnosti od obdobia zrodu parného stroja, od obdobia priemyselnej revolúcie, keď nové spoločenské potreby a požiadavky dokázali prevalcovať akékoľvek prekážky, ktoré im stáli v ceste, vrátane tých, ktoré by mohli viesť k vyváženejšej koexistencii modernej spoločnosti s prírodným prostredím. Stavebné umenie a nástroje, ktoré dodnes používa, nezmôže nič iné, iba prepôžičať týmto silám fyzickú podobu. Tieto sily architektúru, stavebné umenie či architektov, tak ako ich poznáme z minulosti, nepotrebujú. Navyše, táto potreba fyzickej materializácie dokáže byť v plnej miere uspokojená aplikáciou nástrojov, ktorými nedisponuje stavebné umenie, ale stavebná veda.

„Zatiaľ čo sú architekti vzdelávaní tak, aby vytvárali jedinečné majstrovské budovy,

väčšina architektonických objemov, ktoré svet obýva, sú vedľajšie produkty vzorcov, ktoré nie sú považované za súčasť disciplíny architektúry.“³ Zápas o sféru vplyvu na vývoj spoločnosti architektúra jednoznačne prehráva a i naďalej „... sa uchyluje k tomu, na čo je najlepšie cvičená – a to k tvorbe obrazov priestorových, politických procesov či ekológií, skôr než k aktívnej práci na ich premene.“⁴

Viacerí poprední teoretici i praktizujúci architekti si dobre uvedomujú tento fenomén: „... nestali sme sa skôr sluhami dnešných kultúrnych procesov, namiesto toho, aby sme tieto procesy riadili sami?“⁵, ale súčasne tvrdia, že táto doba je, naopak, práve vďaka hyperkomplexnosti, tým správnym momentom, keď má architektúra a architekti možnosť efektívne uplatniť svoje znalosti a k všeobecnému prospechu rozšíriť pole svojej pôsobnosti. Keller Esterlingová, architektka a profesorka Univerzity Yale, v tomto ohľade tvrdí, že:

„... disciplína architektúry potrebuje preklenúť tieto veľké sily a zachytiť menšie, falošné obmedzenia alebo falošné hranice v rámci disciplíny... Možno práve teraz nastáva veľmi príhodná chvíľa nezhrádzať, ale radšej širšie zdieľať naše schopnosti na spoločnej pôde sveta.“ A o architektoch Esterlingová hovorí: „Architekt, je možno návrhárom detailov, nosiča alebo zárodku v mestskej krajine, ale možno je ešte dôležitejšie, že je jediný profesionál, ktorý je schopný projektovať... široko rozvetvené dôsledky týchto foriem v kultúre urbanity.“⁶

1 Folly for a Flyover, Lea Navigation Canal, Hackney Wick, Londýn

Autori: Assemble, 2011

Opustený priestor pod cestným mostom, ako výsledok spolupráce architektov, neziskových organizácií⁶⁴ a dobrovoľníkov, sa na osem letných týždňov roku 2011 premenil na plnohodnotný verejný priestor, ktorý počas týchto týždňov dokázal prilákať viac než 40 000 návštevníkov prevažne zo svojho okolia. Bol využívaný ako priestor stretávania, kreatívnych dielní, divadla, kina, kaviarne alebo ako malý prístav, odkiaľ bolo možné vydať sa vodným bicyklom riečnym kanálom na plavbu po okolí. Úspech tejto dočasnej akcie presvedčil lokálne úrady k investícii do vybudovania trvalého verejného priestoru na tomto mieste.

Zdroj: www.archilovers.com/projects/118271/folly-for-a-flyover.html, vyhladané 20. 12. 2015

Všetky miesta na fotografiách spája to, že každé svojim špecifickým spôsobom poskytuje priestor, alebo je impulzom, na vznik mestskej aktivity, a tak sa stáva nositeľom kvalít mestskej, verejným mestským priestorom aj napriek skutočnosti, že jeho primárne využitie pôvodne nemalo povahu verejného mestského priestoru alebo aktivít s ním súvisiacich. Zásahy, ktoré k tejto transformácii viedli, možno v zmysle článku považovať za „invazívne zásahy“.

Prirodzene, nenachádzame sa v bode 0, v bode tabula rasa mesta, v ktorom by sme dostali príležitosť vytvoriť si mesto nové, fungujúce na základe nových pravidiel. Ich cieľom by bolo vytvoriť nový vyvázenejší „mestský produkt“, založený na princípoch vychádzajúcich z novej syntézy tých najaktuálnejších špecializovaných poznatkov, integrujúcich pôvodne opomínanú komplexnú vrstevnatosť spoločenského správania človeka aj elimináciu negatívnych dopadov jeho činnosti na životné prostredie. S veľkou pravdepodobnosťou by sme i napriek všetkej snahe a všetkým týmto znalostiam nedokázali vytvoriť také mesto, v ktorom by sa skôr alebo neskôr neprejavili nové problémy, ktoré by nás opäť presvedčili o nemožnosti dosiahnuť dokonalý stav či absolútne poznanie. Mesto bolo, je a bude otvorený systém, dynamicky reagujúci na nové prichádzajúce impulzy, problémy, úlohy a výzvy. Aktuálny stav mesta je v danom období vždy len východiskom pre jeho ďalší rozvoj v období nasledujúcom.

Názory, akým spôsobom majú architekti a architektúra uchopiť túto príležitosť sú rôzne, v princípe sa však viacerí zhodujú, že súčasť správneho riešenia je i nachádzanie potenciálu v polohách, kde sme ho nečakali alebo sa neodvážili ho tam hľadať.

Jean Nouvel o tomto potenciáli v rozhovore s Alejandrom Zaera-Polom pre časopis

El Croquis hovorí ako o *nevyhnutnosti* architektúry *objaviť* nové smerovanie, v prostredí, ktoré je často budované bez architektov, v ktorom nie je ďalej možné *upínať sa na tradičné modely konceptov mesta*. Nouvel vraví, že čoraz častejšie sa „... *potýkame s nejasnými štruktúrami, pri ktorých sa musíme naučiť hodnotiť isté procesy pozitívne, pretože inak by sa množstvo nedobrého stalo neúnosným. Podobá sa to geologickému fenoménu, ktorý musíme prijať ako novú oblasť. Musíme byť schopní vidieť jeho hodnoty, učiť sa ho transformovať, skrotiť a civilizovať ho... a objaviť kvality, ktoré môže získať na každom mieste*“.⁷

Nouvel v tomto rozhovore tiež upozorňuje na *pozitívne udalosti*, ktoré sú výsledkami procesov, ktoré sa v súčasnom meste fyzicky prejavujú ale vznikajú bez architektov, bez *tvarových alebo programových zámerov*. Hovorí o nich ako o „... *konflikte záujmov, kompresiách, expanziách, interpretáciách... ako o skutočných udalostiach na senzitivnej úrovni, ktoré by sme asi neboli schopní objaviť, ale ktoré si s malým úsilím môžeme osvojiť, pokiaľ sme schopní ich akceptovať a rozpoznať*“.

Vraví, že „... *pokiaľ budeme zanedbávať všetko, čo sa nehodí do našich ustálených morálnych kritérií, nikdy nebudeme schopní vidieť tento skrytý potenciál*“.⁸

Za špecifickú súčasť miest s potenciálom skrytých a dosiaľ dostatočne neidentifikovaných hodnôt Nouvel považuje najmä

infraštruktúry, ktoré sú podľa neho „... k pochopeniu súčasného mesta zásadne a dokonca sa i niekedy môžu stať zdrojom poetických udalostí – práca je vždy oveľa krajšou, keď ňou tiahne sieť vysokého napätia. Sú tiež neodvratné: potrebujete tridsať rokov manifestácií, aby ste dosiahli odchýlenie trate TGV a tak vyhnúť sa románskeho kostolu...“⁹

Popredný svetový sociológ Manuel Castells tvrdí, že „... jedna z foriem kultúrnej inovácie spočíva v nájdení priestorových foriem a procesov, ktoré dokážu znova do seba pojať význam bez toho, aby popierali súčasné procesy moci a fungovania. Tu leží nová výzva pre územné plánovanie, urbanizmus i mestské zásahy, pretože je potrebné zvestiť do jedného prúdu procesy moci i skúsenosti a nájsť pre ne formu sociálnej, kultúrnej a politickej kontroly“.¹⁰

Cestou však nemôže byť revolúcia v spôsobe, akým mesto budujeme alebo riadime. Následky revolučného prístupu (aký pre rozvoj miest znamenala napríklad aplikácia princípov Aténskej charty) totiž prinášajú diskontinuitu vývoja, ktorá je ohrozením práčne vybudovanej stability. Nouvel v zmieňovanom rozhovore so Zaera-Polom tvrdí, že „... potrebujeme nájsť inú logiku. Logiku vychádzajúcu z toho, čo máme, taktiku jednoduchého zdokonalovania toho, čo už je“.¹¹

Profesorka urbanizmu a mestského plánovania Štuttgartskej technickej univerzity Elisabeth Merk v otázke budúcnosti smerovania vývoja mesta hovorí, že „... nové (urbanistické) prístupy vznikajú z intenzívneho dialógu o meste, jeho tradícii a jeho budúcnosti“.¹² Súčasne naznačuje, akými spôsobmi by bolo podľa nej vhodné presmerovať prístup vývoja a uplatnenia profesie architektúry vo vzťahu k mestu: „Bádanie na univerzitách v spojení s praxou nabáda k hľadaniu skutočne nových estetických riešení, ktoré by vychádzali v ústrety na mieru upraveným technologickým a klimatickým nárokom špecifickým pre konkrétne miesto... Je potreba otvorenosti dialógu bez predsudkov a s ochotou akceptovať neformálne procesy.

Úlohy musíme riešiť menej intelektuálne a do opozície k večnému diskutovaniu a úvahám postaviť zaujímavé zrozumiteľné pozície a ponechávať väčšieho priestoru pre náhodné príležitosti produkujúce kvalitné riešenia mimo rámca našich vyjazdených kolají.“¹³

DEFINÍCIA ZÁKLADNÝCH POJMOV

Prostredníctvom abstraktného pojmu „**invazívne zásahy**“ sa pokúsime demonštrovať niektoré zo spôsobov preklenutia týchto veľkých síl a zachytenie menších, falošných obmedzení alebo hraníc profesie architektúry a demonštrovať možnosti rozšírenia poľa pôsobnosti architektov a architektúry v kontexte dnešnej hyperkomplexnosti a hyperšpecializácie. Dôležité je nevyhýbať sa konfliktu záujmov, odpútať sa od tradičných modelov architektúry, hľadať priestorové formy a procesy, neraz experimentálne, objavovaním, rozpoznávaním a akceptovaním kvalít skrytého potenciálu, ktorý možno vidieť a získať i na nejasne definovaných štruktúrach na takmer každom mieste.

Je potrebné naučiť sa na ne nahliadať ako na pozitívne udalosti, ako na náhodné príležitosti, ktoré, bez toho, aby sme popierali súčasné procesy moci a fungovania, uplatnením nových estetických riešení i akceptáciou neformálnych procesov, je možné skrotiť, transformovať a civilizovať.¹⁴ Paradoxne, práve táto takmer absurdná slovná koláž, kombinujúca úryvky hore zmieňovaných citácií, dokáže relatívne verne vyjadriť komplexné procesy, ktoré pojem „invazívne zásahy“ reprezentuje.

Pojmy popisujúce deje a povahu mesta, najmä verejných priestorov a verejných aktivít môžu byť neraz nestále alebo ťažko definovateľné. Táto ambivalentnosť je však pri pojednávaní o mestskom/verejnom priestore relatívne bežná i v literatúre. Napríklad Matthew Carmona v knihe *Public places, urban spaces* považuje **verejný priestor** za „komplexný koncept, ktorého jednoznačná definícia je ťažko uchopiteľná“¹⁵ (Carmona, 2010). Napriek tomu sa pokúsime

2 TATE Modern, konverzia turbínovej haly bývalej elektrárne Bankside, Londýn, Autori: Herzog & de Meuron, 2000

Turbínová hala bývalej elektrárne Bankside Power Station na pravom brehu Temže je takmer úplne prázdny, 35 metrov vysoký a 152 metrov dlhý vnútorný priestor, ktorý sa úspešnou konverziou na galériu moderného umenia Tate Modern stal jedným z najobľúbenejších verejných priestorov a jedným z troch najnavštevovanejších turistických atrakcií Londýna.

Zdroj: turfmagazine.wordpress.com/2010/04/29/tate-modern-10th-anniversary/, vyhľadané 8. 2. 2016

Zdroj: www.tate.org.uk/visit/tate-modern/

turbine-hall, vyhľadané 15. 3. 2016

3 High line, New York City

Autori: J. Corner, Diller Scofidio + Renfrom, Piet Oudolf, od roku 2009

K pôvodným účelom od roku 1980 nevyužívaná železničná trať, takzvaná High line, vedúca na vyvýšenej platforme cez newyorský Manhattan, sa od leta 2009, keď bol verejnosti otvorený jej prvý úsek, stala príkladom úspešnej záchrany a znovuvyužitia opustenej technickej infraštruktúry a transformácie na obľúbený a vyhľadávaný verejný priestor. Tretia a posledná, najsevernejšia časť tejto promenády bola otvorená verejnosti v septembri 2014.

Zdroj: www.dailyrecord.co.uk/incoming/composite-pictures-of-american-skylines--2155409#wp2mQ1DZTmPwv15S.97

vyhľadane 25. 4. 2015

interpretovať význam niektorých kľúčových pojmov pre potreby tohto príspevku:

- **Verejný priestor** (angl. urban/public space, označovaný aj ako **mestský priestor**)

Verejný priestor sa vo všeobecnosti chápe ako „otvorený systém, ktorý využíva jednotlivé architektonické prvky a ich okolitý priestor ako svoj základný jazyk, a ktorý je zameraný na sociálnu interakciu a komunikáciu vo verejnej sfére“ a „vzťahuje sa ku všetkým prvkom stavaného alebo prírodného prostredia, kde má verejnosť voľný prístup. Zahŕňa všetky ulice, námestia alebo iné priestory, nezávisle od ich prevládajúceho spôsobu využitia (rezi-denčné, komerčné, komunitné alebo verejné), otvorené priestory a parky, ako i verejné či súkromné priestory bez obmedzenia prístupu verejnosti (aspoň počas denných hodín)...“¹⁶

Dôležitou charakteristickou vlastnosťou verejného priestoru je, že „súvisí s možnosťou voľby a s dobrovoľnosťou“.¹⁷

Fínsky architekt Juhani Pallasmaa k definícii verejného priestoru dopĺňa ďalší dôležitý rozmer a tvrdí, že verejný priestor je „... priestorom medziľudských vzťahov a sociálnych interakcií, účinným priestorovým nástrojom, ako vidieť a byť vidieť, zúčastňovať sa na dianí i sa z neho stahovať, byť podľa vôle hercom i divákom v divadle sociálnych interakcií. Verejný priestor je tiež múzeom a knižnicou životných a kultúrnych vzorov a príruč-kou vhodného spoločenského správania“.¹⁸

Podobne o verejnom priestore hovorí i Petr Kratochvíl, ktorý ho považuje za „dôležitú scénu, na ktorej sa môžeme konfrontovať s druhými a nachádzať, čo nás – napriek všetkým rozdielom – predsa len navzájom spája“¹⁹, a súčasne podtrhuje

dvojznačnosť verejného priestoru „ako priestoru fyzického i priestoru sociálneho“.²⁰

Manuel de Solà-Morales definuje verejný priestor aj z hľadiska jeho formálnych parametrov, ako nositeľov spoločenských hodnôt a o verejnom priestore hovorí ako o „materiálnej urbánosti“²¹, teda schopnosti mestskej hmoty vyjadrovať občianske, estetické, funkčné a sociálne významy.

- **Verejné aktivity**

(angl. public life/public activities)

Verejné aktivity sú bližšie nešpecifikované udalosti a aktivity, ktoré sa vyskytujú v prostredí, ktoré označujeme ako verejný priestor.²

- **Mestské zásahy**

Pojem „mestské zásahy“ bude označovať súvzťažné deje vedúce k vzniku verejných priestorov s cieľom vzniku verejných aktivít v nich. To sú zásahy, respektíve deje veľmi širokej škály stavebnej alebo nestavebnej povahy, dočasného alebo trvalejšieho rázu a rôznych iných vlastností, ktoré s cieľom vzniku mestských aktivít alebo tvorby podmienok na ich vznik obsadia bližšie neurčitým spôsobom lubovoľný mestský priestor – mestské teritórium. Z tohto pohľadu je jedinou nevyhnutnou predispozíciou vzniku mestských zásahov existencia/prítomnosť mestského teritória, ktoré takouto aktivitou možno obsadiť. Budeme ho označovať pojmom *hostiteľská štruktúra*.

- **Invazívne zásahy**

Podskupinou mestských zásahov sú invazívne zásahy. Ich výskyt budeme obyčajne, nie však výlučne, spájať s takými mestskými teritóriami – hostiteľskými štruktúrami, kde implementácia charakteristických mestotvorných prvkov (reprezentovaných napr. námestím,

4 Prinzessinnengarten, Moritzplatz / Prinzessinnenstrasse, Berlín, od roku 2009

Zarastený, nezastavený, oplotený a dlhodobo nevyužívaný pozemok v priamom kontakte s námestím Moritzplatz so stanicou metra sa iniciatívou v okolí žijúcich obyvateľov premenil na najúspešnejšiu komunitnú záhradu v Berlíne, aktívne využívaný verejný priestor.

Zdroj: prinzessinnengarten.net/category/allgemeines/page/3/ vyhladané 3. 2. 2016

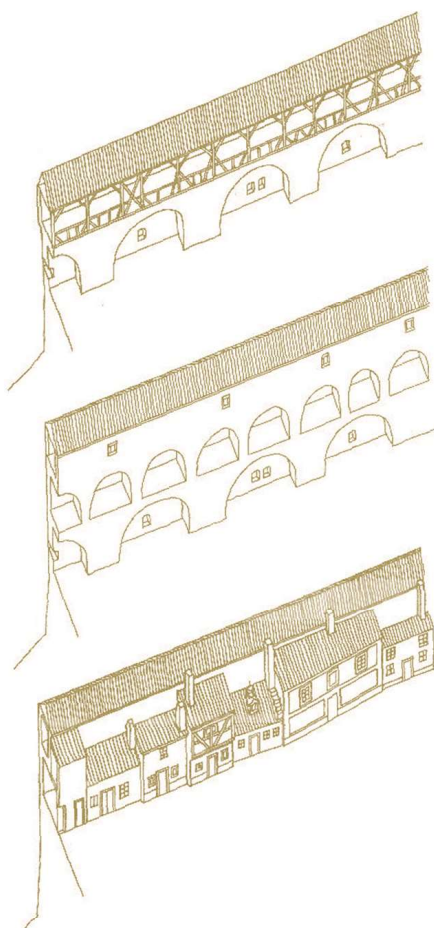
Zdroj ilustr.: ohmyberlin.com/10-secret-neighborhoods-and-places-in-berlin/, vyhladané 28. 12. 2015

ulicou atď.) nie je obvyčajne možná a živý verejný priestor s verejnými aktivitami tu za bežných okolností nevzniká alebo jeho rozvoj je obmedzený. Invazívne zásahy znamenajú obsadenie mestského teritória, ktoré pôvodne nebolo nositeľom mestskej, jeho mestskej bola potlačená, nedostatočne využitá alebo vôbec neexistovala.

Aj napriek sémantickému významu slova invazívny (lat. invadere, invāsio – napadnúť, útok, invázia; angl. invade – invasion) nebude pojem invazívne zásahy pre potreby tohto príspevku označovať deje, ktoré majú za následok likvidáciu, redukciu alebo odstraňovanie mestotvornej matérie. Naopak, súvisí s tvorbou, so vznikom mestských priestorov, aktivít alebo impulzov stimulujúcich k ich vzniku, a to aj napriek tomu, že implementácia týchto cieľov môže za istých okolností súvisieť i s fyzickým odstraňovaním prvkov alebo javov, avšak takých, ktoré rozvoj mestských priestorov a vznik mestskej brzdia alebo ho znemožňujú.

Vznik a existencia verejného priestoru, rovnako ako akýkoľvek prejav ľudskej aktivity v ňom, môže byť rovnako plánovaný ako aj spontánny, či dokonca náhodný. Neraz sa ocitáme v situácii, keď s údivom pozorujeme, ako nepredvídateľný tento fenomén je, a to na oboch póloch intenzity či úspešnosti. Sú situácie, keď ani pri značnom vynaložení koncentrovaného úsilia alebo finančných prostriedkov verejný priestor nefunguje a nedokáže stimulovať k uvažovanému využitiu či aktivite. Dôvody sú veľmi komplexné a môžu súvisieť súčasne s viacerými parametrami mestského priestoru, napríklad s jeho mierkou, s jeho pocitovou bezpečnosťou, s kvalitou alebo charakterom použitých

materiálov, so spôsobom využitia jeho okolia, so sociálnou skladbou obyvateľov žijúcich v jeho blízkosti, so stavbami a funkciami, ktoré ho objímajú/ohraničujú, s dopravou, či už dynamickou, alebo statickou, s architektonickou kvalitou samotného riešenia a tak ďalej. Na druhej strane mestský život a mestské aktivity ožívajú nečakane na miestach, od ktorých sme vôbec nečakali, že sú schopné ho sprostredkovať a ktoré často na prvý pohľad nepôsobia mimoriadne atraktívne. Tento fenomén opisuje napríklad Giovanni la Varra v esei *Post-it city: the other European public spaces*.²³ Dokážu doslovne napadnúť (angl. **invade**) a obsadiť takmer akýkoľvek priestor v meste a aktivovať ho.

To nás upozorňuje na dôležitú skutočnosť, že verejný priestor a verejné aktivity sú vzájomne prepojené a súvťažné fenomény, kde existencia jedného predurčuje možnosť výskytu toho druhého a je nevyhnutné vnímať ich ako dve strany tej istej mince. Akékoľvek snahy o ich rigidné či jednoznačné definície by boli chybou a znamenali by zavádzanie ich limitov a obmedzení, či dokonca elimináciu ich vzájomných komplexných väzieb.

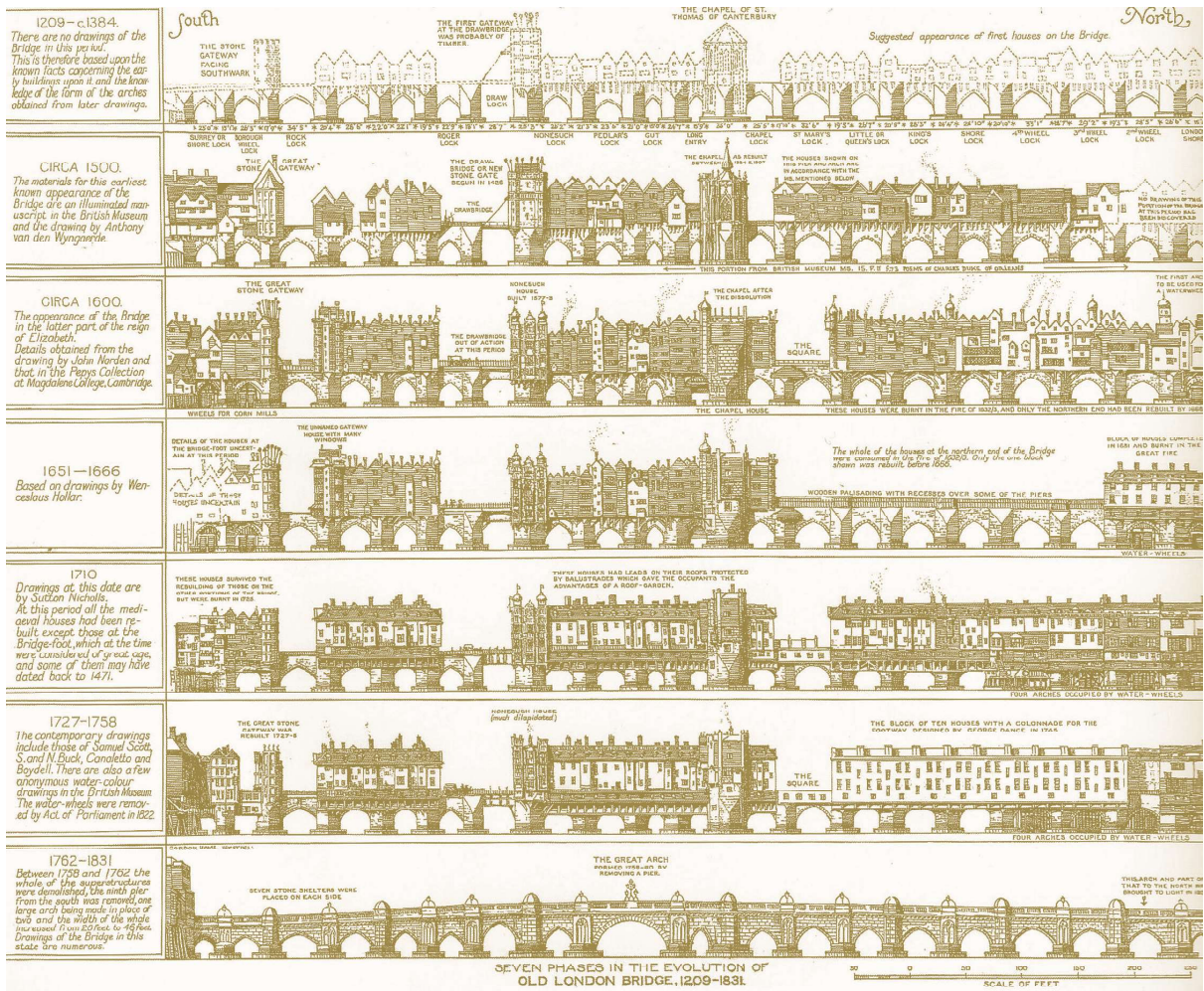
Koncept invazívnych zásahov ponúka neortodoxný pohľad na vznik verejných priestorov a verejných aktivít, ako aj impulzov vedúcich k ich aktivácii a vzájomnej interakcii.

HOSTIELSKÉ ŠTRUKTÚRY INVAZÍVNYCH ZÁSAHOV

Chápanie konceptu invazívnych zásahov by bolo možné rozšíriť na všetky deje, ktorých následkom verejné priestory ožívajú mestským životom. Takéto krajné zovšeobecnenie podporuje chápanie mestského života ako komplexného organizmu, kde jeden „zásah“ môže byť impulzom vzniku ďalšieho zásahu. Tie, samostatne – bok po boku, alebo vo svojej súčinnosti, iniciujú aktiváciu ďalších zásahov. Možno to ilustrovať na príklade všeobecne uznávaného archetypu verejného priestoru – námestia alebo ulice, ktoré sú vo svojej vyabstrahovanej, surovej podobe len špecifickou udalosťou v morfológii sídla, priestorovým vymedzením stavbami po svojom obvode, predpokladom, predispozíciou, platformou na vznik verejného priestoru alebo verejnej aktivity. Samy osebe však na oživenie mesta nestačia.

Iniciátorom – impulzom – invazívnym zásahom vzniku skutočného verejného priestoru, vrátane aktivít, ktoré sa na ňom odohrávajú alebo môžu odohrávať, sú až fragmenty života mesta a ich vzájomná symbióza: byty, kancelárie či dielne v prízemí či na vyšších poschodiach domov, stromy alebo rieka v okolí, reštaurácie, kaviarne a predajne v podlubiach, fontána, lavička, orloj či zvonkohra na radničnej veži, stánky trhov

- 5 **Zlatá ulička, Praha**, koniec 15. storočia až dnes
Na trvanie mestského zásahu možno nahliadať aj ako na proces, ktorý môže byť priestorovo jasne vymedzený a môže trvať storočia, v priebehu ktorých dochádza jeho vplyvom kontinuálne k zvyšujúcej sa miere užívania verejného priestoru mestskými aktivitami. Príkladom takejto postupnej transformácie účelovej stavby – severnej hradby Pražského hradu, je tzv. Zlatá ulička. Drobné prístavby slúžiace ako remeselné dielne i obydlia do seba postupne úplne integrovali pôvodnú obrannú stavbu a účelový priestor sa tak stal ulicou. Zlatá ulička sa stala jednou z najvyhľadávanejších turistických destinácií Prahy. Pôvodne bohato využívaný verejný priestor slúžiaci ku každodennému životu svojich obyvateľov tak opäť postupne stratil kvality plnohodnotného verejného priestoru a stal sa enklávou turistického ruchu – čulého však monotematického využitia.
Zdroj: www.scheufler.cz/cs-CZ/fotohistorie/fotoarchiv_prazsky-hrad-fotografie-1900-1939,17.html, vyhladané 21. 4. 2016
Zdroj: VLČEK, Pavel: Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany. Praha, Academia 2000, s. 219

6 Most Old London Bridge, Londýn, koniec 12. až prvá tretina 19. storočia

Prvý a na dlhý čas jediný londýnsky most cez Temžu, je typickým príkladom dnes zabudnutej a od konca 18. storočia nevyužívanej urbanisticko-stavebnej typológie multifunkčného obytného mosta. Popri svojej základnej funkcii, ktorú mostom dnes bežne pripisujeme, teda dopravnej spojnice dvoch brehov rieky, predstavoval živú mestskú štruktúru kombinujúcu obrannú a komerčnú budovy, súkromné obydlia, sklady, priemyselné alebo cirkevné stavby. Tie boli počas existencie tohto mosta, trvajúcej viac než šesť storočí, schopné svojej kontinuálnej premeny a obnovy, podobne ako okolité mesto na pevnej pôde.

Zdroj: MURRAY, Peter (ed.): Living Bridges. The Inhabited Bridge: Past, Present and Future. Londýn, Royal Academy of Arts 1996, s. 46 – 51

7 The Dancing Traffic Lights (Tancujúci semafor), Námestie Rossio, Lisabon

Autor: Agentúra BBDO, 2014

Interaktívna inštalácia, ktorá vznikla v spolupráci výrobcu automobilov Smart a reklamnej agentúry BBDO, dokázala z tak banálnej a obyčajne pasívnej činnosti, akou je čakanie na zelenú na prechode pre chodcov, vytvoriť osviežujúci zážitok vo verejnom priestore motivujúci nielen k čakaniu (a teda bezpečnosti chodcov), ale i k jednoduchej medziľudskej interakcii, napríklad k úsmevu na tvári zdieľaný s ďalšími spoločákajúcimi, k jednoduchej konverzácii a pod. Tancujúci semafor nahradil klasického červeného panáčka za LED panel, ktorý v reálnom čase zobrazuje zjednodušený obraz pohybujúcich sa alebo tancujúcich ľudí snímaných z iného k tomu určeného miesta. Výsledný obraz bol tak vždy originálny.

Zdroj: www.gizmag.com/smart-dancing-traffic-light/33849/ vyhľadané 8. 2. 2016

Zdroj: www.bbdo.de/de/the-work/Smart-Dancing-Traffic-Lights, vyhľadané 20. 12. 2015

a obchodníci ponúkajúci svoj tovar, pouličný umelec predvádzajúci svoje umenie, taxi čakajúce na klienta, nákladné auto zásobovania, cesta s pomaly idúcimi autami lemujúca námestie, zástavka mestskej dopravy spolu s čakajúcimi cestujúcimi a v prvom i poslednom rade obyvatelia a návštevníci mesta, ktorí tu žijú a pracujú a tí, ktorých prilákala pestrosť tejto bohatej ponuky impulzov a ich prítomnosť prilákala ďalších.²⁴

Z tohto pohľadu by sa hostiteľské štruktúry, vhodné na obsadenie invazívnymi zásahmi, mohli vyskytovať prakticky kdekoľvek. Pre potreby tohto článku sa však pokúsime špecifikáciu charakteristických hostiteľských štruktúr primerane zúžiť.

Za hostiteľské štruktúry, ktoré invazívnymi zásahmi možno „zasiahnuť“, budeme môcť v odôvodnených prípadoch považovať i klasické verejné priestory, ktoré svoj potenciál dostatočne nevyužívajú. Toto „dostatočné nevyužívanie“ nemusí byť spôsobené primárne ich opustenosťou alebo neaktívnosťou. Naopak, môže ísť o viditeľne obľúbené a živé verejné priestory. Môžu byť však zasiahnuté istým druhom sociálnej alebo prevádzkovej patológie, ktorá z nich vytvára enklávy predominantne jedného využitia (napr. turisticky preťažené historické centrá miest).

Môže ísť aj o priestory, ktorým „chýba význam v klasickom antropologickom zmysle slova, pretože k nim nikto necíti žiadnu väzbu“. Tieto miesta, ku ktorým nikto necíti žiadnu mimoriadnu väzbu a ktoré nefungujú tradičným spôsobom ako miesta stretávania, nazýva antropológ Marc Augé „ne-miesta“. ²⁵ Bežné sú najmä vo sfére mobility a spotreby (letiská, hotely, supermarkety, nákupné centrá, diaľničné odpočívadlá) a možno ich považovať za typický výraz veku globalizácie.

Výstižný opis charakteristických hostiteľských štruktúr uvádza napríklad Manuel de Solà-Morales v eseji *The Impossible Project of Public Space* (prekl. *Nemožný projekt verejného priestoru*). Tu delí verejné priestory mesta medzi *priestory určené pre verejnosť* (chápané ako voľne prístupné, ale bez mestského života) a *mestské verejné priestory* (chápané ako živé mestské priestory).²⁶ Nasledujúcim spôsobom opisuje verejné priestory, ktoré nie sú nositeľmi urbánosti automaticky len tým, že obsahujú i kvality, ktoré verejným priestorom obyčajne prisudzujeme (napr. vhodná lokalita, isté estetické či úžitkové

kvality a pod.). Tvrdí, že takéto verejné priestory mesta „*nemožno považovať za mestské priestory. Evidentne chýbajúci vzťah k okolitému mestu a veľmi homogénny charakter hmoty, z ktorého sú vybudované, ich zbavuje urbánnych kvalít a robí z nich obyčajné mechanické kanály. Dochádza k tomu navzdory zaslúžilým snahám, ktoré sa ich pokúšajú „urbanizovať“*. V skutočnosti predstavujú príkaz radikálne zjednodušenej komplexnosti mesta, zredukovanej na monotematickú krajinu“.²⁷ Takéto a podobné priestory, ktoré sú neoddeliteľnou súčasťou urbanizovaného prostredia, voľne prístupné pre verejnosť, ale bez komplexných kvalít mestskosti, by bolo možné považovať za typické hostiteľské štruktúry invazívnych zásahov.

Veľmi vhodnú definíciu možných hostiteľských štruktúr nám ponúka i Matthias Rick, člen architektonického združenia Raumlaborberlin, ktoré na realizáciu svojich projektov vyhľadáva „*komplikované miesta, ktoré sa vyčerpali v rámci rôznych systémov, období alebo plánovacích ideológií, miesta, ktoré sa neprispôbujú a sú opustené. Miesta, ktoré zostávajú prebytočné, alebo pre podobu mesta majú zanedbateľný význam*“.²⁸

VŠEOBECNÉ VLASTNOSTI INVAZÍVNYCH ZÁSAHOV

Invazívne zásahy môžu vzniknúť a prejavovať sa v rôznych polohách, veľmi rôznorodými spôsobmi a nadobudnúť rôzne formálne podoby, veľkosti, času trvania a podobne. Nie je preto vylúčené, že invazívne zásahy môžu byť krátkodobou udalosťou, nestavebnej povahy, vyskytujúcou sa vo verejnom priestore dokonca náhodne a môžu úplne zaniknúť už po niekoľkých minútach, či dokonca sekundách svojej existencie. Tento predpoklad rovnako umožňuje, že invazívne zásahy budú koncipované ako dlhodobé alebo trvalé a môžu nadobudnúť podobu skutočných stavieb, alebo dokonca urbanistických zásahov v širšom území. Prakticky jedinou univerzálnou podmienkou ich označenia za invazívne zásahy je, že iniciujú aktiváciu verejného priestoru a následný vznik verejných aktivít.²⁹

V nasledujúcej časti textu však budeme pozornosť venovať invazívnym zásahom, ktoré sa polohou a spôsobom svojho vzniku, formálnym prejavom, ako aj svojím fungovaním, vymykajú zavedeným modelom stavebnej produkcie a „*ktoré zakladajú nové ponímanie mestského rozvoja mimo trhovej*

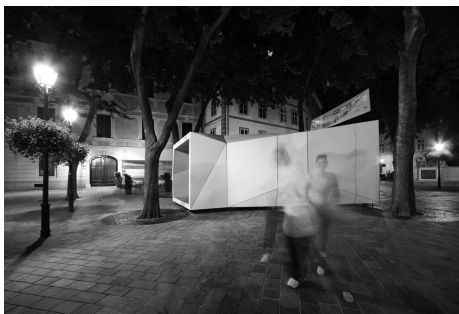

8 Letný Pavilón SNG, Slovenská národná galéria, Rázusovo nábrežie, Bratislava

Autor: Plural, 2012

Letný pavilón SNG bol zasadený do veľmi málo využívaného priestoru nádvorja Slovenskej národnej galérie (nádvorie Vodných kasární). Účelom projektu bolo vytvorenie architektonickej „kostry“ poskytujúcej voľný vstup verejnosti k rôznorodému kultúrnemu a spoločenskému využitiu počas dvoch letných období 2012, 2013. Pavilón bol priestorovo značne rozsiahly a zaberá prevažnú časť nádvorja. Svojou stavebnou povahou však bol súčasne veľmi subtílny, takmer nehmotný. Išlo o skúšobný projekt možného budúceho využitia priestoru po plánovanej komplexnej rekonštrukcii objektu SNG.

Zdroj: stavbaweb.dumabyt.cz/plural-a-totalstudio-letny-pavilon-sng-8425/clanek.html, vyhľadane 5. 4. 2016

9 BA_LIK, Hlavné námestie a Františkánske námestie, Bratislava

Autor: Vallo Sadovsky Architects, 2009

Mobilný a variabilne zoskupiteľný pavilón, vznikol ako jeden z projektov iniciatívy Mestské zásahy. Bol využívaný na rôzne plánované aj neplánované účely (od divadelných predstavení, koncertov cez výstavy fotografií až po priestor párty, nočné útočisko bezdomovca či graffiti stena).

Zdroj: www.archdaily.com/34207/ba_lik-vallo-sadovsky-architects, vyhladané 16. 4. 2016

logiky efektivity a profitu“.³⁰ Práve tento druh invazívnych zásahov predstavuje obrovský potenciál súčasných miest, ktorý sa musíme naučiť identifikovať, pokúsiť sa ho „aktívovať, a tak otvárať nové perspektívy pre alternatívne modely využitia, kolektívne ideály, urbánnu rôznorodosť a jedinečnosť“.³¹ To si okrem iného vyžaduje otvorenosť a zbavenie sa vžitých predsudkov voči zdanlivo obmedzeným podmienkam niektorých hostiteľských štruktúr. To súvisí s aktualizáciou zažitých schém architektonického navrhovania a predpokladá odvážne a experimentálne riešenia. Rovnako dôležité sú nielen nové zdroje motivácie, ale aj formy spolupráce vedúce k ich realizácii a prevádzke.

SPOLOČENSKÝ ROZMER INVAZÍVNYCH ZÁSAHOV

Možnosti vzniku tohto druhu invazívnych zásahov nevychádzajú len zo statických priestorovo-stavebných daností takýchto hostiteľských štruktúr, ale najmä z dynamicky meniacich sa spoločenských okolností typických pre to-ktoré mesto, mestskú štvrť alebo susedstvo.

Motivácia k iniciácii zásahu nevzniká identifikáciou ekonomického potenciálu, ale obyčajne identifikáciou potenciálu oživenia daného miesta ľuďmi, ktorých k nemu viaže istý vzťah. Ilja Skoček, spoluautor viacerých bratislavských sídlisk, agituje k zmene pohľadu vnímania svojho okolia slovami: „Zoberte si deku pod pazuchu a skúste si ľahnúť do trávy. Skúste poraňajkovať v tieni stromov, nájsť ohniská spoločenského života či miesto na detské hry. Skúste nájsť pôvab v živote vášho sídliska.“³² Tento vzťah môže byť v zárodočnej fáze veľmi povrchný a môže ním byť napríklad len to, že daným miestom človek každodenne prechádza cestou do práce. Môže to byť napríklad priestor pod cestným nadjazdom oddelujúcim dve relatívne živé mestské časti, ponechaný bez využitia, alebo na parkovanie

automobilov. Aj takýto priestor možno aktivovať v prípade, že sa nápad stretne s odhodlaním a vôľou skupiny ľudí, ktorí momentálne takéto využitie daného priestoru nepovažujú za primerané. Invazívny zásah – oživenie priestoru – tak môže byť výsledkom aktivácie „spoločenského kapitálu“, ktorý dokáže premeniť opustený a nedostatočne využitý zvyškový priestor na miesto zábavy, stretávania sa či na mestskú atrakciu.

Vznik invazívnych zásahov za takýchto podmienok je identifikátorom stavu spoločnosti, ako aj reakciou na tento stav. Napríklad, náporom konzumnej kultúry a konzumných modelov správania, ktoré akoby menili svet (obchodu, kultúry, súkromia i virtuálnej reality) v jedno globálne obchodné centrum³³, stúpa v spoločnosti dopyt po kultúrnych alternatívach, po oddychu od tohto trendu. Hnacou silou je osobná vôľa jednotlivcov zapojiť sa do spoluvytvárania a premeny obrazu mesta, v ktorom žijú, obrazu miesta, v ktorom sa pohybujú a hodnôt, ktoré tento obraz vytvárajú. Reálne možnosti premeny konkrétneho priestoru možno aktivovať prostredníctvom **platformy**, ktorá dokáže jednotlivé motivácie združiť a vytvoriť z nich komunitný projekt, ktorého cieľom je realizácia spoločnej myšlienky na danom mieste. Táto platforma je **sociálnou infraštruktúrou**³⁴ a má organizačný i socializačný význam, prostredníctvom ktorej sa projekt pred samotnou realizáciou organizuje a umožňuje stretávania a spoločné rozhodnutia zúčastnených. Tieto aktivity môžu prebiehať v reálnych podmienkach (fyzické stretnutia), ako aj prostredníctvom digitálnej infraštruktúry, ktorá dokáže poskytnúť veľmi efektívny priestor napríklad na uplatňovanie práva voľby a rozhodovania o prioritách.³⁵ Typickou črtou tohto druhu invazívnych zásahov je, že „proces je rovnako dôležitý ako samotný výsledok“.³⁶

K výraznej popularizácii zásahov tejto povahy v našich podmienkach prispel projekt „Mestské zásahy“³⁷, ktorý „vznikol z potreby poukázať na to, čo nefunguje, hoci na to často už dávno existuje riešenie. Odhaľuje potenciál miest, okolo ktorých denne chodíme, no mnohokrát ich nevnímame. Nikto v nich nenachádza možnosť profitu, a tak ostávajú zabudnuté“.³⁸

Keďže väčšina invazívnych zásahov tejto kategórie je neziskovej povahy, jednou zo zásadných úloh je finančná nenáročnosť ich realizácie. Najcennejším zdrojom je spoločenský kapitál. Projekty bývajú realizované na báze dobrovoľnosti. Stavebno-architektonické riešenie, pokiaľ si ho povaha zásahu vyžaduje, býva často alternatívnej povahy. Uplatňujú sa lacné a recyklované materiály používané neraz atypickým spôsobom. Technické parametre výslednej konštrukcie tak prirodzene súvisia s istými všeobecne akceptovanými ústupkami, ktoré si okolnosti vzniku projektu vyžiadali, v opačnom prípade by bola ohrozená ich realizovateľnosť. Tieto technologické ústupky sú však na druhej strane esenciálnou podmienkou ich vzniku – vznikajú stavby dočasné, sezónne, ktorých prevádzka nekladie nároky na budovanie technickej infraštruktúry alebo zvýšených nárokov na kvalitu použitých stavebných konštrukcií (napr. akustických alebo tepelno-technických parametrov). Pri obmedzených finančných a časových okolnostiach to má esenciálny dosah na ich samotnú uskutočniteľnosť, ktorá nesúvisí len s procesom ich realizácie, ale súčasne zjednodušuje proces ich oficiálnej autorizácie na nevyhnutné minimum (napr. stavebným úradom, zastupiteľstvom). Po obmedzenom čase trvania tieto zásahy zvyčajne zanikajú alebo sa opakovane realizujú s istými obmenami počas ďalšej sezóny alebo príležitosti.³⁹

10 Stanica – S2 (Kultúrny uzol), Žilina-Záriečie, od roku 2009

Alternatívny priestor S2 je prirodzeným pokračovaním projektu Stanica Žilina-Záriečie – Kultúrny uzol, ktorý vznikol na báze občianskych iniciatív ľudí revitalizujúcich prázdne industriálne a obchodné objekty na priestory pre súčasné umenie a kultúrno-sociálne aktivity. Samotný priestor S2, vznikol ako stavba vybudovaná alternatívnymi stavebnými materiálmi za podpory dobrovoľníkov pod cestným nadjazdom.

Zdroj: www.lidovky.cz/slovensko-ma-kulturni-centrum-ktere-mu-muzeme-tise-zavidet-pqq-/design.aspx?c=A120903_141156_ln-bydleni_ter, vyhladané 30. 1. 2015

Zdroj: www.stanica.sk/2013/02/s2/, vyhladané 30. 1. 2015

11 Green square + Prelet pod mostom, Autobusová stanica pod Mostom SNP, Bratislava Autor: „We Are the City“ + Vallo Sadovský Architects, 2011 + 2013 V roku 2011 došlo vďaka iniciácii združenia „We Are the City“ + Vallo Sadovský Architects k realizácii projektu Zelené námestie, ktorý prispel k jednoduchej, ale výraznej estetizácii priestoru autobusovej stanice pod Mostom SNP. V roku 2013 nadviazalo to isté združenie na predošlé snahy o kultiváciu tohto priestoru skvalitnením nedostatočného verejného osvetlenia projektom s pracovným názvom Prelet pod mostom. Päť skulpturálnych svetelných objektov, špeciálne vytvorených pre daný priestor, vzniklo vďaka výraznej pomoci tridsiatich dobrovoľníkov aj sponzorským darom. 11a, b Zelené námestie: Zdroj ilustr: <http://www.archdaily.com/177428/green-square-urban-interventions-vallo-sadovsky-architects>, vyhladané 6. 12. 2016 11c, d Prelet pod mostom: Zdroj ilustr: <http://www.archicakes.cz/cs/vallo-sadovsky-architects-prelet-pod-mostom>, vyhladané 6. 12. 2016 Autor fotografii: Tomáš Manina

INVAZÍVNE ZÁSAHY A ICH SÚČASNÝ POTENCIÁL VYUŽITIA V PRIESTORE MESTA

Už sme spomenuli, že trvanie invazívnych zásahov môže byť veľmi rôznorodé, v rozmedzí od niekoľkých sekúnd (napr. umelecké vystúpenie alebo aj náhodný pád na bicykli) až trvalé (konverzia opusteného výrobného areálu spôsobom pozdvihujúcim svoje okolie či dokonca celé mesto, napríklad konverzia londýnskej elektrárne Bankside na galériu moderného umenia Tate Modern).⁴⁰

Povaha dočasnosti, ktorá často súvisí s výskytom práve hore opísaného druhu invazívnych zásahov „napádajúcich“ opustené a nedostatočne využívané voľné verejné priestory, sa však vo vzťahu k udržaniu trvalejšej kvality hostiteľskej štruktúry môže javiť ako ich nevýhoda. Po uplynutí trvania zásahu

sa povaha hostiteľskej štruktúry zvyčajne, nie však nevyhnutne, vracia do pôvodného stavu.

Neznamená to však, že celková stopa invazívneho zásahu nenávratne mizne spoločne s uplynutím jeho fyzického prejavu. A práve to je jeden z hlavných prínosov invazívnych zásahov pre naše mestá: nečakanou aktiváciou hostiteľskej štruktúry, hoci i dočasnou, dokážu invazívne zásahy upozorniť na potenciál pozitívnej premeny miesta (hostiteľskej štruktúry) na verejný priestor poskytujúci spoločensky hodnotné využitie s tým, že tento potenciál zostáva prítomný a motivuje k jeho opakovanému využitiu aj po uplynutí zásahu.⁴¹

Lewis Jones, architekt a spoluzakladateľ združenia Assemble, počas prednášky na pôde Centra kanadskej architektúry v Montreale v januári 2016 na príklade projektu The Cineroleum, ktorý bol dočasnou transformáciou nevyužitej čerpacej

stanice na letné kino, uviedol, že ľudia, ktorí projekt zažili na vlastnej koži „... už nikdy nebudú schopní vnímať opustenú čerpaciu stanicu tak, ako ju vnímali predtým“.⁴²

Tak ako možno invazívny zásah považovať za impulz vzniku verejného priestoru a verejnej aktivity, tak ho možno po jeho uplynutí považovať za impulz následnej, dlhodobej alebo trvalej transformácie nevyužitého mestského priestoru. Úvodný – **iniciačný** invazívny zásah môže spustiť reťazovú reakciu ďalších zásahov alebo súvisiacich udalostí.⁴³ Úspech iniciačného zásahu môže poslúžiť ako veľmi cenný argument dokonca politickej hodnoty, ktorý môže motivovať mesto (prostredníctvom volených zástupcov) k participácii na zveľbovaní mestského priestoru. Iniciačné invazívne zásahy by z tohto pohľadu bolo možné využívať ako sondy overovania potenciálu miesta.

ZÁVER

Predstavitelia miestnych samospráv by si na základe úspešných príkladov a faktickej argumentácie mali uvedomiť potenciál tohto druhu zásahov a obdobné aktivity svojich občanov a komunít by mali nielen vítať, ale aj systematicky a cielene podporovať už v ich iniciačných fázach. Postupné prehĺbovanie znalostí o možnostiach invazívnych zásahov by mohlo v budúcnosti viesť k ich vedomému a plánovitému využívaniu v reálnych „komplikovaných“ situáciách mesta, kde by v závislosti od okolností mohli byť invazívne zásahy primeranej povahy nasadzované ako prvotné impulzy injektujúce do tohto prostredia „oázy“ mestského využitia. Kontinuálna spoločná participácia všetkých hráčov – občanov, komunít, politikov, neziskových organizácií, súkromného sektora aj verejných inštitúcií, by mohla v priebehu času z týchto „oáz“ vytvoriť vhodné podmienky na vznik trvalejších foriem mestského života.

Autor spracováva dizertačnú prácu na Fakulte architektúry STU na tému: Invazívne zásahy ako impulzy vzniku mestských priestorov
Školiteľka: doc. Ing. arch. Ľubica Vitková, PhD.

- 1 NOUVEL, Jean: Incorporating. In: El Croquis 65/66: Jean Nouvel 1987 – 1998. Madrid, El Croquis 2004, s. 9 – 41.
- 2 COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES: Green paper on the Urban Environment. Brusel: Office for Official Publications of the European Communities, 1990, s. 9.
- 3 EASTERLING, Keller: Stones in the Water: Architecture in the Flow of Infrastructural Space. In: TICHÁ, Jana (ed.): Architektura a globalizace. Praha, Zlatý řez 2012, s. 112.
- 4 EASTERLING, Keller: Stones in the Water: Architecture in the Flow of Infrastructural Space. In: TICHÁ, Jana (ed.): Architektura a globalizace. Praha, Zlatý řez 2012, s. 113.
- 5 PALLASMAA, Juhani: Inhabiting space and time – the loss and recovery of public space. In: KRATOCHVÍL, Petr (ed.): Architektura a veřejný prostor. Praha, Zlatý řez 2012, s. 114.
- 6 EASTERLING, Keller: Stones in the Water: Architecture in the Flow of Infrastructural Space. In: TICHÁ, Jana (ed.): Architektura a globalizace. Praha, Zlatý řez 2012, s. 117.
- 7 NOUVEL, Jean: Incorporating. In: El Croquis 65/66: Jean Nouvel 1987 – 1998. Madrid, El Croquis 2004, s. 9 – 41.
- 8 NOUVEL, Jean: Incorporating. In: El Croquis 65/66: Jean Nouvel 1987 – 1998. Madrid, El Croquis 2004, s. 9 – 41.
- 9 NOUVEL, Jean: Incorporating. In: El Croquis 65/66: Jean Nouvel 1987 – 1998. Madrid, El Croquis 2004, s. 9 – 41.
- 10 CASTELLS, Manuel: Globalization, Flows and Identity: The New Challenges of Design. In: TICHÁ, Jana (ed.): Architektura a globalizace. Praha, Zlatý řez 2013, s. 28.
- 11 NOUVEL, Jean: Incorporating. In: El Croquis 65/66: Jean Nouvel 1987 – 1998. Madrid, El Croquis 2004, s. 9 – 41.
- 12 MERK, Elisabeth: Proměny městského obrazu. ERA 21, No. 06, 2010, s. 48 – 51.
- 13 MERK, Elisabeth: Proměny městského obrazu. ERA 21, No. 06, 2010, s. 48 – 51.
- 14 CASTELLS, Manuel: Globalization, Flows and Identity: The New Challenges of Design. In: TICHÁ, Jana (ed.): Architektura a globalizace. Praha, Zlatý řez 2013, s. 28.
- EASTERLING, Keller: Stones in the Water: Architecture in the Flow of Infrastructural Space. In: TICHÁ, Jana (ed.): Architektura a globalizace. Praha, Zlatý řez 2012, s. 117.
- MERK, Elisabeth: Proměny městského obrazu. ERA 21, No. 06, 2010, s. 48 – 51.
- NOUVEL, Jean: Incorporating. In: El Croquis 65/66: Jean Nouvel 1987 – 1998. Madrid, El Croquis 2004, s. 9 – 41.
- 15 CARMONA, Matthew: Public Places Urban Spaces. 2. vyd. New York, Routledge 2010, s. 137.
- 16 CARMONA, Matthew: Public Places Urban Spaces. 2. vyd. New York, Routledge 2010, s. 137.
- 17 CARMONA, Matthew: Public Places Urban Spaces. 2. vyd. New York, Routledge 2010, s. 139.

- 18 PALLASMAA, Juhani: Inhabiting space and time – the loss and recovery of public space. In: KRATOCHVÍL, Petr (ed.): *Architektura a veřejný prostor*. Praha, Zlatý řez 2012, s. 114.
- 19 KRATOCHVÍL, Petr (ed.): *Architektura a veřejný prostor*. Praha, Zlatý řez 2010, s. 17.
- 20 KRATOCHVÍL, Petr (ed.): *Architektura a veřejný prostor*. Praha, Zlatý řez 2010, s. 10.
- 21 DE SOLÀ-MORALES, Manuel: The impossible project of public space. In: KRATOCHVÍL, Petr (ed.): *Architektura a veřejný prostor*. Praha, Zlatý řez 2010, s. 102.
- 22 CARMONA, Matthew: *Public Places Urban Spaces*. 2. vyd. New York, Routledge 2010, s. 138.
- 23 LA VARRA, Giovanni: Post-it city: The Other European Public Spaces. In: TICHÁ, Jana (ed.): *Urbanismus, architektura města*. Praha, Zlatý řez, No. 32, 2010, s. 17 – 19.
- 24 „Hodnotu množstva malých i veľkých príležitostí, ktoré sa spájajú s možnosťou byť na rovnakom mieste a pozorovať a počúvať iných ľudí, zdôrazňuje veľa výskumov ľudských reakcií na prítomnosť iných ľudí vo verejných priestoroch. Všade, kde sú ľudia – v budovách, v susedstve, v mestských centrách, v rekreačných zónach atď. – všeobecne platí, že ľudia a ľudské aktivity priťahujú iných ľudí. Ľudia sú priťahovaní inými ľuďmi. Zhromažďujú sa a pohybujú sa spoločne s ďalšími a hľadajú si miesto blízko ostatných. Nové aktivity začínajú v tesnej blízkosti udalostí, ktoré už prebiehajú“, GEHL, Jan: *Život mezi budovami*. Brno, Nadace partnerství 2000, s. 25.
- 25 AUGÉ, Marc: Non-Lieux: introduction a une anthropologie de la surmoderité [Ne-miesta: úvod do antropológie supermodernity]. In: TICHÁ, Jana (ed.): *Architektura a globalizace*. Praha, Zlatý řez 2013, s. 36.
- 26 DE SOLÀ-MORALES, Manuel: The impossible project of public space. In: KRATOCHVÍL, Petr (ed.): *Architektura a veřejný prostor*. Praha, Zlatý řez 2010, s. 102 – 110.
- 27 DE SOLÀ-MORALES, Manuel: The impossible project of public space. In: KRATOCHVÍL, Petr (ed.): *Architektura a veřejný prostor*. Praha, Zlatý řez 2010, s. 108.
- 28 RICK, Matthias: *Instantný urbanizmus*. ERA 21, No. 06, 2010, s. 16 – 17.
- 29 Prirôdzené, nemožno povedať, že každá stavba by bola súčasne invazívnym zásahom, lebo vieme, že nie každá stavba spĺňa túto univerzálnu podmienku. Neraz sa stáva, že nová stavba pre svoje okolie neprináša impulzy na vyváženú aktiváciu verejného priestoru. To sa opakovane potvrdzuje v prípadoch najmä rozsiahlej investičnej výstavby zameranej predovšetkým na finančný profit projektu bez zohľadnenia rôznorodých požiadaviek všetkých zainteresovaných. Takýto zásah obvyčajne nevedie k vytvoreniu plnohodnotného verejného priestoru ponúkajúceho pestré možnosti vzniku vyváženej skladby veľkostí, funkcií a užívateľov, ale naopak, na dlhý čas dopredu spôsobuje prehlbenie sociálnej patológie okolia a vytvára z neho úcelový enklávu, monotematické geto v prívetivom obale. Takýto stavebný zásah nemožno v kontexte tejto práce nazvať invazívnym zásahom.
- 30 RICK, Matthias: *Instantný urbanizmus*. ERA 21, No. 06, 2010, s. 16 – 17.
- 31 RICK, Matthias: *Instantný urbanizmus*. ERA 21, No. 06, 2010, s. 16 – 17.
- 32 SKOČEK, Ilja. In: bratislava.sme.sk, [online]. Dostupné z: <https://bratislava.sme.sk/c/6395741/bratislava-ma-povabne-sidliska-spoznajte-ich.html> [cit. 6. 12. 2016]
- 33 CRAWFORD, Margaret: *The World in a Shopping Mall*. In: KRATOCHVÍL, Petr (ed.): *Architektura a veřejný prostor*. Praha, Zlatý řez 2010, s. 60 – 68.
- 34 Pojem „sociálna infraštruktúra“ – JONES, Lewis (ASSEMBLE): *Collective Practice*. 21. 1. 2016. [Prednáška]. Montréal, Canadian Centre for Architecture. [cit. 25. 3. 2016]. Dostupné z: www.youtube.com/watch?v=QWp4ScWxoXA
- 35 Súčasťou takejto digitálnej infraštruktúry môže byť napríklad nástroj Demokracia 2. 1. RÁKOS, Tomáš: *Demokracie 2*. 1. In: reSITE KONFERENCE 2015: *Sdílené město*. Prednáška, Praha, 18. 6. 2015.
- 36 JONES, Lewis (ASSEMBLE): *Collective Practice*. 21. 1. 2016. [Prednáška]. Montréal, Canadian Centre for Architecture. [cit. 25. 3. 2016]. Dostupné z: www.youtube.com/watch?v=QWp4ScWxoXA
- 37 Projekt Mestské zásahy vznikol v bratislavskom ateliéri Vallo Sadovsky Architects. Ten sa od roku 2008 uskutočnil už v 13 mestách na Slovensku a v Čechách a vzniklo vďaka nemu viac ako 800 návrhov intervencií vo verejnom priestore, z ktorých časť bola úspešne realizovaná.
- 38 mestskezasahy.sk, 2016 [online]. Dostupné z: <http://mestskezasahy.sk/95/sk/urbaninterventions/> [cit. 6. 12. 2016]
- 39 Príkladom opakovanej snahy o reaktiváciu neatraktívneho verejného priestoru je autobusová stanica pod Mostom SNP v Bratislave. V roku 2011 došlo vďaka iniciácii združenia „We Are the City“ + Vallo Sadovsky Architects k realizácii projektu Zelené námestie, ktorý prispel k jednoduchej, ale výraznej estetizácii tohto priestoru. V roku 2013 nadviazalo to isté združenie na predošlé snahy o kultiváciu tohto priestoru skvalitnením nedostatočného verejného osvetlenia projektom s pracovným názvom Prelet pod mostom. Päť skulptúrálnych svetelných objektov, špeciálne vytvorených pre daný priestor, vzniklo vďaka výraznej pomoci 30-tich dobrovoľníkov i sponzorským darom. Viac o projekte Zelené námestie pozri: archdaily.com. [online]. Dostupné z: <http://www.archdaily.com/177428/green-square-urban-interventions-vallo-sadovsky-architects> [cit. 6. 12. 2016] Viac o projekte Prelet pod mostom pozri: [archicakes.cz](http://www.archicakes.cz). [online]. Dostupné z: <http://www.archicakes.cz/cs/vallo-sadovsky-architects-prelet-pod-mostom> [cit. 6. 12. 2016]
- 40 Dokonca možno na trvanie zásahu nahliadať aj ako na proces, ktorý môže byť priestorovo jasne vymedzený a môže trvať storočia, v priebehu ktorých dochádza jeho vplyvom kontinuálne k zvyšujúcej sa miere užívania verejného priestoru mestskými aktivitami, ako napríklad postupná premena účelovej stavby – severnej hradby Pražského hradu, na tzv. Zlatú uličku (kde drobné prístavby slúžiace ako remeselné dielne i obydlia postupne do seba úplne integrovali pôvodnú obrannú stavbu a účelový priestor sa stal ulicou, v súčasnosti vyhľadávanou turistickou destináciou) (VLČEK, Pavel: *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*. Praha, Academia 2000, s. 219). Podobným spôsobom sa vyvíjali aj iné pôvodné stredoveké infraštruktúry, napríklad Ponte Vecchio (Florenca), Old London Bridge (Londýn) (Murray, 1996), Teatro Romano (Catania), Rímsky amfiteáter (Arles) atď. MURRAY, Peter (ed.): *Living Bridges. The Inhabited Bridge: Past, Present and Future*. Londýn, Royal Academy of Arts 1996, s. 46, s. 62.
- 41 Slávnostné otvorenie bratislavských Dní architektúry 2012, s príznačným názvom Depo Party sa konalo v priestoroch rozostavaného, nikdy nedokončeného a čiastočne zatopeného depa metra Janíkov dvor v Petržalkke. Táto akcia pripomenula obyvateľom mesta existenciu tohto špecifického priestoru, ktorý odvtedy niekoľkokrát našiel uplatnenie pri organizovaní iných verejných kultúrnych akcií (exkurzií, umeleckých výstav a pod). viac na: [citylife.sk](http://www.citylife.sk) [online] Dostupné z: <https://www.citylife.sk/festival/dni-architektury-2012-expedicia-panelstory> [6. 12. 2016]
- 42 JONES, Lewis (ASSEMBLE): *Collective Practice*. 21. 1. 2016. [Prednáška]. Montréal, Canadian Centre for Architecture. [cit. 25. 3. 2016]. Dostupné z: www.youtube.com/watch?v=QWp4ScWxoXA
- 43 A to aj vtedy, keď iniciatívny invazívny zásah nie je stavebné povahy. Pozri napríklad projekt Stará tržnica v Bratislave (Dostupné z: <http://staratrznica.sk/o-nas/> [cit. 25. 3. 2016]).